

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดแนวทางหรือกลยุทธ์สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ

(Strategy for Economic Development) แยกเป็น 2 วิธีคือ

1) ทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล (Balanced Growth Theory)

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญก้าวหน้า นั้น จะต้องทุ่มเทการพัฒนาโดยการลงทุนขนาดใหญ่ในทุกๆสาขาการผลิตที่เกี่ยวข้องกัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์จากการลงทุนคราวละมาก ๆ และการประหยัดจากภายนอก (External Economic) กล่าวคือ การที่ขนาดของตลาดใหญ่ขึ้นจากการเกี่ยวเนื่องกันของโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ทำให้โรงงานสามารถขยายกำลังผลิตโดยผลิตคราวละมาก ทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง และสามารถใช้เทคโนโลยีระดับสูงเข้าช่วยในการผลิต เมื่อแต่ละการผลิตมีการขยายตัว ย่อมส่งผลกระทบต่อสาขาการผลิตอื่นที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดเศรษฐกิจของประเทศมีการเจริญเติบโตตามมามากขึ้น นักเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎีนี้ อาทิเช่น Rosen-Stein-Rodan (1943;1961) และ Regner Nurkse(1958) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การลงทุนตามแนวข้างต้นต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากจึงเป็นการยากที่จะประสบผลสำเร็จในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่ยากจน Singer (1949) เห็นว่าประโยชน์ของการทุ่มเทพัฒนาในหลายๆด้านเป็นสิ่งที่ดีสำหรับระบบเศรษฐกิจ แต่ไม่สามารถใช้ได้กับกรณีของประเทศกำลังพัฒนา เพราะทรัพยากรที่ใช้ในการลงทุนเริ่มแรกนั้นมีอยู่อย่างขาดแคลนในประเทศเหล่านี้(Enke.1963:316) นอกจากนี้ Streenten(1964) ยังเชื่อว่าถ้าไม่มีการลงทุนจำนวนมากเพียงพอที่จะรวมอุตสาหกรรมทั้งหมดในภูมิภาคเข้าด้วยกันแล้ว การประหยัดจากภายนอกก็จะไม่บังเกิดขึ้นเลยเป็นความสิ้นเปลืองมากกว่าไม่ส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุลไม่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจสำหรับประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศยากจนได้ เพราะขาดแคลนเงินทุน ตลอดจนวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่

2) ทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบอสมดุล (Unbalanced Growth Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นแนวทางการคิดที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล โดยเห็นว่าทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล ไม่ได้พิจารณาถึงสภาพการณ์ที่แท้จริงของประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะยากจนจึงทำให้ไม่สามารถที่จะลงทุนในอุตสาหกรรมทุกด้านพร้อมกันได้ ดังนั้นกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ จึงควรที่จะมุ่งนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยนำมาลงทุนในสาขาการผลิตสำคัญที่มีผลกระทบทางเศรษฐกิจสูงมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับสาขาการผลิตอื่น ซึ่งการลงทุนเช่นนี้จะเป็นการกระตุ้นให้เศรษฐกิจขยายตัวตามภายหลัง นักเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎีนี้เป็นอย่างมากคือ

Albert O.Hirschman (1958) เห็นว่าประเทศกำลังพัฒนานั้นขาดแคลนทรัพยากรในการพัฒนาเศรษฐกิจตามทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบสมดุล ดังนั้นกลยุทธ์การพัฒนาที่เหมาะสมกับประเทศเหล่านี้ก็คือ การเลือกลงทุนในเฉพาะสาขาการผลิตที่สำคัญโดยพิจารณาจากผลการเชื่อมโยงกับสาขาการผลิตอื่นๆ ได้แก่ การเชื่อมโยงไปข้างหน้า (Forward Linkage) ที่เป็นการแจกแจงผลการผลิตเพื่อเป็นปัจจัยการผลิตให้กับสาขาการผลิตอื่น และผลเชื่อมโยงไปข้างหลัง (Backward Linkage) แสดงถึงความต้องการใช้ปัจจัยการผลิตในการผลิตจากผลผลิตของสาขาการผลิต ตัวอย่างเช่น การลงทุนในสาขาก่อสร้างผลักดันให้เกิดความต้องการในวัสดุก่อสร้าง เหล็ก ซีเมนต์ ก่อให้เกิดผลการเชื่อมโยงไปด้านหลังคือ อุตสาหกรรมผลิตเหล็กเส้น อุตสาหกรรมผลิตปูนซีเมนต์ และปัจจัยการผลิตอื่นอีกเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันก็เกิดผลการเชื่อมโยงไปข้างหน้าคือ อุตสาหกรรมบริการขนส่งบริการ เป็นต้น สาขาการผลิตใดที่มีผลการเชื่อมโยงโดยรวมสูงสุดก็จะได้รับการส่งเสริมลงทุน

Hirschman (1958) มีความเห็นสอดคล้องกับทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบอสมดุลว่า การที่ประเทศทั้งหลายค่อยพัฒนานั้นก็เพราะประชาชนขาดแรงจูงใจในการลงทุนก่อตั้งกิจการใหม่ๆ ดังนั้นจะต้องมีการกระตุ้นการลงทุนตามแนวความคิดของ Hirschman เน้นการลงทุนในสาขาการผลิตสำคัญ เพื่อให้สาขาการผลิตดังกล่าวก่อให้เกิดความอสมดุลในสาขาการผลิตต่างๆ ซึ่งความอสมดุลนี้จะกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อุทัย สายเนตร (2538) ทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบจากการให้สินเชื่อการเกษตร ตามนโยบายของรัฐต่อร.ก.ส. : ศึกษากรณีโครงการแผนฟื้นฟูการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

(1) ศึกษาความพร้อมของปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรต่อการดำเนินงานตามแผนฟื้นฟูการเกษตร (2) ศึกษาผลกระทบจากการนำนโยบายมาปฏิบัติโดยเฉพาะผู้ปฏิบัติงานที่เป็นพนักงานดินเชื้อของธนาคาร หน่วยวิเคราะห์ได้แก่ คริวเรือนเกษตรกรถูกค้า และพนักงานดินเชื้อ ธ.ก.ส. ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่โครงการ ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่างได้แก่ เกษตรกรถูกค้า ธ.ก.ส. ในจังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดอุบลราชธานีจำนวน 179 ราย และพนักงาน ธ.ก.ส. ในจังหวัดบุรีรัมย์และอุบลราชธานีจำนวน 77 ราย การเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับปฐมภูมิโดยการใช้แบบสอบถาม สำหรับข้อมูลในระดับทุติยภูมิได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่า ความพร้อมของเกษตรกรต่อการดำเนินงานตามแผนฟื้นฟูการเกษตรมีสภาพดังต่อไปนี้

1. เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชายอายุประมาณ 41 – 60 ปี มีสมาชิกครัวเรือน 4 – 8 คน มีแรงงานเกษตรในครัวเรือน 1 – 2 คน เคยอบรมอาชีพตามโครงการแผนฟื้นฟูการเกษตรแล้วนำความรู้ไปใช้ในไร่นาของตนเอง

2. เกษตรกรในพื้นที่โครงการส่วนใหญ่ทำการผลิตข้าว มีรายได้สุทธิเฉลี่ย 3,508 บาทต่อราย วงเงินที่เกษตรกรกู้ได้มากที่สุดอยู่ในช่วง 25,001 – 50,000 บาท แผนการผลิตของเกษตรกรทั้งก่อนและหลังรับเงินกู้ไม่แตกต่างกัน เนื่องจากเป็นแผนการผลิตภายใต้คำแนะนำของเกษตรกรตำบล เกษตรกรถึงร้อยละ 44.7 เข้าใจว่าเงินกู้ที่ได้รับเป็นเงินกู้ของรัฐบาลซึ่งหมายถึงเป็นเงินฟรีหรือไม่ต้องชำระคืนเงินกู้

3. เกษตรกรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแผนการผลิตด้วยตนเองมีเพียง ร้อยละ 7 เท่านั้น ส่วนใหญ่เกษตรกรตำบลเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแผนการผลิตของเกษตรกร ซึ่งมีถึงร้อยละ 64.3

4. สิ่งที่เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการคาดหวังคือ ความรู้เกี่ยวกับการผลิต ผลผลิตที่ได้รับตามแผนการผลิต ตลอดจนชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น

5. ปัญหาของเกษตรกร คือ เกษตรกรได้รับเงินกุน้อยเกินไปจนไม่สามารถทำการผลิตตามแผนที่ตั้งใจไว้ การขาดความรู้และเทคโนโลยี และการขาดบุคคลค้าประกันเงินกู้

ในด้านความพร้อมของพนักงานดินเชื้อ คือ

1. การขาดความเชื่อมโยงในการนำไปปฏิบัติหน้าที่ ส่งผลกระทบให้เกิดความไม่ประสานและสอดคล้องของแผนปฏิบัติงานในการจัดการโครงการระหว่าง ธ.ก.ส. สาขาและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสาร การกำกับดูแลและการควบคุมจึงไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

2. ความไม่พร้อมของบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ จึงส่งผลกระทบต่อการทำงานที่ต้องการความเร่งด่วน รวดเร็ว สะดวก และถูกใจเกษตรกรลูกค้า

พิมพ์ผลา วิรุทธิ และคนอื่นๆ (2538) ทำการศึกษาเรื่อง ประเมินผลโครงการสินเชื่อตามแผนฟื้นฟูการเกษตรปี 2535 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ทราบวิธีการดำเนินงานสินเชื่อตามแผนฟื้นฟูการเกษตร (2) ทราบผลการดำเนินงานสินเชื่อตามแผนฟื้นฟูการเกษตรในพื้นที่ต่าง ๆ (3) ทราบสถานะหนี้ค้างชำระแผนฟื้นฟูการเกษตรและสาเหตุหนี้ค้างชำระ (4) ทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานตลอดจนแนวทางแก้ไขและป้องกัน ทำการสุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้จำนวน 9 จังหวัด จำนวน 837 ครัวเรือน และทำการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS และวิเคราะห์โดยใช้สถิติอย่างง่าย ได้แก่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ยจากการศึกษาพบว่าอัตราการชำระหนี้เงินกู้แผนฟื้นฟูการเกษตรมีแนวโน้มลดลง โดยมีอัตราชำระร้อยละ 70.61 ในปี 2535 และร้อยละ 63.15 ในปี 2536 สาเหตุหนี้ค้างชำระคือ

1. ขาดขบวนการคัดเลือกตัวเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจำนวนมากไม่มีความจำเป็นและความตั้งใจจริงในการฟื้นฟูการผลิต แต่เข้าร่วมโครงการเพราะได้รับเงินเป็นเงินแจกไม่ต้องชำระคืน

2. เกษตรกรมีหนี้สินหลายทาง เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการร้อยละ 76.22 ของจำนวนที่สุ่ม นอกจากมีเงินกู้ตามแผนฟื้นฟูการเกษตรแล้วยังมีหนี้อยู่กับเจ้าหนี้ต่างๆ ได้แก่ ธ.ก.ส. ร้อยละ 25.32 สถาบันเกษตรกรร้อยละ 22.22 ธนาคารพาณิชย์ร้อยละ 5.94 และอื่นๆ ร้อยละ 22.74

3. ประสิทธิภาพในการใช้เงินกู้ต่ำ เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ ได้รับปัจจัยการผลิตในราคาแพงกว่าท้องตลาดมาก ไม่ได้ใช้เงินกู้ตามวัตถุประสงค์หรือใช้เงินกู้ตามวัตถุประสงค์น้อย โดยนำเงินกู้ส่วนหนึ่งไปใช้ในการบริโภคหรือใช้ในกิจกรรมอื่น เป็นต้น ทั้งนี้มีเกษตรกรประมาณร้อยละ 18.86 ใช้เงินกู้ตามวัตถุประสงค์ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของวงเงินกู้

4. เกษตรกรไม่สามารถกระจายการผลิตตามแนวทางแผนฟื้นฟูการเกษตรเกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 65.4 ไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตทางการเกษตร โดยดำเนินการตามแผนการผลิตเดิมเช่นที่เคยปฏิบัติมา

5. รายได้ค่าใช้จ่ายคลาดเคลื่อนจากประมาณการตามแผน ในการดำเนินงานตามแผนการผลิต เกษตรกรมีรายได้หักรายจ่าย (ก่อนชำระหนี้) ในการดำเนินการผลิตเพียงร้อยละ 57.34 ของจำนวนเงินที่ประมาณการไว้ จึงส่งผลกระทบต่อชำระหนี้ตามแผนเกษตรกรได้รับบริการทางวิชาการน้อยและไม่ทั่วถึง

6. พนักงานสินเชื่อยังตรวจสอบการใช้เงินกู้ไม่ทั่วถึง เนื่องจากขาดอัตราค่าตั้ง ไม่พบตัวลูกค้า และพนักงานสินเชื่อต้องดำเนินงานที่สำคัญและเร่งด่วน

ประสิทธิ์ ใจตรงกล้า (2540) ทำการศึกษาเรื่อง การให้สินเชื่อโครงการแผนฟื้นฟูการเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของการดำเนินงานตามโครงการแผนฟื้นฟูการเกษตรที่มีต่อเกษตรกรตลอดจนวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาได้แก่ เกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. ในอำเภอพร้าว อำเภอจอมทอง และอำเภอเชียงดาว จำนวน 150 ราย แบ่งเป็นอำเภอละ 50 ราย ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และข้อมูลทุติยภูมิได้จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การศึกษาพบว่าเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เป็นชายอายุ 41-60 ปี สมาชิกในครัวเรือน 2-4 คน มีรายได้การเกษตรสุทธิเฉลี่ย 18,975.50 บาทต่อรายต่อปี วงเงินที่เกษตรกรกู้ได้ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 25,001-50,000 บาท ผู้เข้าร่วมโครงการร้อยละ 59.30 เข้าใจว่าเงินกู้ที่ได้รับเป็นเงินกู้ของรัฐบาล และผู้เข้าร่วมโครงการมีส่วนในการตัดสินใจเลือกแผนการผลิตเองร้อยละ 60 ปัญหาสำคัญคือ เกษตรกรได้รับเงินกู้ไม่เพียงพอไม่สามารถทำการผลิตตามแผนที่ตั้งไว้ ได้รับปัจจัยการผลิตและเงินกู้ล่าช้า ขั้นตอนยุ่งยาก

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์ และคนอื่นๆ (2540) ทำการศึกษาเรื่อง โครงการประเมินผลโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ทราบถึงโครงสร้างการบริหาร หลักและวิธีการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน (2) เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของโครงการด้านต่าง ๆ (3) เพื่อประเมินผลกระทบของโครงการที่มีต่อเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ (4) เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และปัญหาของเกษตรกรรายย่อยที่มีโอกาสเข้าร่วมโครงการ (5) เพื่อให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานในอนาคต ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเป็นข้อมูลทุติยภูมิประกอบด้วยข้อมูลจากเอกสาร รายงาน สิ่งตีพิมพ์ต่างๆของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสำรวจ สัมภาษณ์ และสังเกตจากแหล่งข้อมูลโดยตรง โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 802 ครัวเรือน ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบพรรณนา เป็นการอธิบายประกอบตารางหรือแผนภาพ ค่าสถิติที่ใช้เป็นค่าเฉลี่ยและร้อยละ จากการศึกษาพบว่าจำนวนสมาชิกของครัวเรือนที่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิงเล็กน้อย ร้อยละ 75 มีอายุระหว่าง 13-60 ปี ร้อยละ 18 มีอายุต่ำกว่า 13 ปี สมาชิกของครัวเรือนร้อยละ 19 อยู่ระหว่างการศึกษา ร้อยละ 46 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 หรือต่ำกว่า ร้อยละ 20 จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 และมีมากถึงร้อยละ 4 ที่เรียนจบระดับวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย ร้อยละ 55 ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ครัวเรือนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการถือครองที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละ 32 ไร่ ส่วนการกู้ยืมเงินตามโครงการ โดยเฉลี่ยเกษตรกรกู้เงินครัวเรือนละ 84,000

บาท ซึ่งร้อยละ 99.72 จาก ธ.ก.ส. ลักษณะการเข้าร่วมโครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิต ธารเกษตรนั้น เมื่อพิจารณาจากกิจกรรมเดิมพบว่าพื้นที่ที่นำมาเข้าโครงการ(เพื่อลดการผลิต) ร้อย ละ 42 เป็นพื้นที่นาไม่เหมาะสม ร้อยละ 27 เป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ร้อยละ 22 เป็นพื้นที่นา ปริง ร้อยละ 1 เป็นพื้นที่ปลูกอ้อย และร้อยละ 8 เป็นพื้นที่ปลูกพืชอื่น ๆ ส่วนการใช้พื้นที่ในกิจ กรรมใหม่นั้น พื้นที่ที่นำไปใช้ในการเลี้ยงโคเนื้อีมีมากที่สุด คือ ร้อยละ 39 ร้อยละ 10 ใช้ในการ เลี้ยงโคนม (นั่นคือร้อยละ 50 ใช้ในการปศุสัตว์) พื้นที่ที่ใช้ในการทำไร่นาสวนผสม ปลูกไม้ผล และพืชยืนต้น คิดเป็นร้อยละ 27, 15 และ 5 ตามลำดับ พื้นที่ที่เหลือใช้ไปในการปลูกพืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ ข้าว เลี้ยงปลา เป็ด ไก่ และหมู การศึกษาความพร้อมของเกษตรกร พบว่า จำนวนเกษตรกรที่มีความพร้อมมีมากพอสมควร เมื่อพิจารณาความพร้อมทางด้านจิตใจ เกษตรกร ร้อยละ 50 ที่เข้าร่วมโครงการระบุว่า ถึงแม้ไม่มีโครงการก็จะเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตด้วยตนเอง ดังนั้น โครงการจึงมีส่วนผลักดันให้เกษตรกรอีกร้อยละ 50 ที่ยังไม่คิดจะปรับเปลี่ยนโครงสร้างทำ การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง การศึกษาผลกระทบที่มีต่อเกษตรกร พบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ มีหนี้สินทั้งหมดประมาณ 131,000 บาท ในจำนวนนี้ประมาณ 82,500 บาทเป็นเงินกู้ตามโครงการ การศึกษาผลกระทบของโครงการต่อการตลาด พบว่าในส่วนของไม้ผลและโคนมจะพบการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการตลาดได้ชัดเจนกว่ากิจกรรมอื่น เนื่องจากมีผู้เข้ามาผลิตมากขึ้น พ่อค้าผู้ รวบรวมมีมากขึ้นโดยเฉพาะกรณีชมพูทูลเกล้าและน้ำนมดิบทำให้เกิดการแข่งขันกันมากขึ้น ปัญหา ที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการ คือ ไม่ได้รับคำแนะนำทางวิชาการอย่างเพียงพอ รองลงมาได้แก่ การฝึกอบรมไม่เพียงพอ และการจัดหาพันธุ์ไม่ทันต่อความต้องการ ส่วนทัศนคติของเกษตรกรที่มี ต่อโครงการโดยภาพรวมอยู่ในเกณฑ์ที่ดี ยกเว้นเฉพาะปัจจัยการผลิตเท่านั้นที่ทัศนคติของเกษตรกร ไม่ค่อยจะดีต่อโครงการ